

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Н.М. Сіренко, доктор економічних наук, доцент

Т.О. Чайка, здобувач

Розглянуто структурні елементи органічного сільськогосподарського виробництва. Досліджено його сучасний стан в Україні, визначено проблеми у розвитку органічного руху та можливі напрями їх вирішення.

Ключові слова: органічна продукція, органічне виробництво, органічний рух, високоякісна сільськогосподарська продукція, екологічно безпечна продукція.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток ринкової економіки та збільшення потреб суспільства в споживанні збільшило асортимент продовольчих та непродовольчих товарів. При цьому їх якість стала значно гіршою, вплив деяких продуктів на здоров'я людини залишається не дослідженим. У зв'язку з цим більшість споживачів в усьому світі прагнуть до здорового способу життя та підвищення якості продукції, оскільки харчування є невід'ємною складовою повноцінного життя та високого рівня працездатності.

Зміна уподобань споживачів, в свою чергу, повинна вплинути на сучасні методи ведення сільськогосподарського виробництва, зумовити його перехід від традиційного до органічного, відмову від хімічних добрив, генетично модифікованих організмів. Таким чином, безпека споживання стає важливим фактором впливу на спосіб виробництва, розвиток його органічної складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Засновником концепції органічного землеробства, як однієї з форм ведення сільського господарства, вважають японського філософа Мокіші Окада (1882-1955 рр.). Дослідження у цьому напрямку серед вітчизняних науковців лише починає розгортатися, зокрема їх результати представлено в наукових працях Н. Андрєєва, Б. Буркинського, В. Вовка, Л. Купінця, С. Харічкова, Н. Хумарова.

Питання розвитку органічного виробництва піднімаються учасниками органічного руху в Україні та безпосередньо виробниками цієї продукції (асоціація агровиробництва «БІ-Олан Україна», ПП «Агроекологія» і «Обрій», ПСП «Деркул», ПСП «Зоря», СТОВ племзавод «Здобуток», Група аграрних компаній ЕтноПродукт, спілка селянських господарств «П'ятидні», СГПП «Рать» та ін.).

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності, обґрунтування необхідності та окреслення перспектив розвитку органічного виробництва в Україні, виявлення існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. В світі дедалі частіше повертається увага до органічних продуктів харчування, які виробляються фермерськими господарствами за принципами «органіки». Однак, попри активний розвиток, наприклад, в Європейському Союзі ринку органічних продуктів, ЄС має обмежені можливості у виробництві «органіки». Серед причин – бідні ґрунти, широке використання у сільському господарстві інтенсивних технологій. Відведені під них території «наступають» на землі органічних господарств, стримуючи їхній розвиток. В Україні, за даними вітчизняних науковців, є близько 8 млн га екологічно чистих чорноземних земель, які охоплюють чотири значні масиви та включають: Північно-Полтавський, Північно-Східно-Луганський, Вінницько-Прикарпатський і Південно-Подільський регіони України [1]. Крім того, є багато земель (приблизно вдвічі вказаної кількості), розташованих окремими ділянками в різних регіонах країни, також придатними для ведення органічного сільського господарства.

Під «органічним (екологічним) сільським господарством» у світі розуміють агровиробничу практику, яка: не використовує синтетичних хімікатів (добрив, пестицидів, антибіотиків тощо); здійснює мінімальну оранку ґрунту; не застосовує генетично модифікованих організмів (ГМО) [1]; повинна охоплювати різні сфери – рослинництво, тваринництво, птахівництво, садівництво тощо.

Більш вузьке визначення цього поняття наведено у проекті Закону України «Про органічне виробництво»: органічне

виробництво – виробництво за встановленими правилами, які дозволяють виготовляти натуральні продукти з оздоровчими властивостями, а також зберігати та відновлювати природні ресурси у процесі виробничої діяльності [2]. Органічною продукцією та сировиною є вироблена у визначених зонах для ведення органічного сільськогосподарського виробництва натуральна продукція та сировина рослинного та тваринного походження, лісова, бджоло- і рибопродукція, що вирощується, виробляється, переробляється, сертифікується, етикетується, зберігається та реалізується за правилами органічного виробництва, призначається для споживання у переробленому або не переробленому вигляді, має біологічно цінні якості та оздоровчі властивості.

Таким чином, органічне сільське господарство за своєю суттю є багатофункціональною агроекологічною моделлю виробництва з визначеними цілями, принципами і методами, яка базується на ретельному менеджменті (плануванні й управлінні) агроекосистем (рис. 1). З метою підвищення продуктивності органічного виробництва та якості продукції максимально використовуються біологічні фактори збільшення природної родючості ґрунтів, агроекологічні методи боротьби із шкідниками і хворобами, а також переваги біорізноманіття, зокрема місцевих та унікальних видів, сортів, порід тощо.

Доцільно відзначити, що в останні два роки в Україні спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини, зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, мед, м'ясні вироби.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку органічного виробництва. Таким чином, доцільність впровадження в Україні органічного виробництва обумовлена необхідністю:

- відтворення родючості ґрунтів та збереження навколишнього середовища;

- розвитку сільських територій та підвищення рівня життя сільського населення;
- підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- забезпечення споживчого ринку здоровою якісною продукцією;
- зміцнення експортного потенціалу держави;
- поліпшення іміджу України як виробника та експортера високоякісної корисної органічної продукції;
- забезпечення продовольчої безпеки України;
- поліпшення загального добробуту громадян держави [3].

Органічне сільське господарство		
Цілі	Принципи	Методи
1) створення життєздатної системи ведення господарства; 2) підвищення рівня біологічного різноманіття, стабілізація біологічного рівноваги в природі; 3) виробництво продукції та виробнича процесів, яка не шкодить навколишньому середовищу, здоров'ю людини, тваринам; 4) покращення санітарного стану ґрунту, рослин, тварин та підтримання балансу між ними; 5) застосування екологічно безпечних методів та засобів ведення господарства	1) екологічності ґрунтування на живих екосистемах та природних циклах; 2) забезпечення та збереження культурів (дерева, рослини, тварин та люди) як єдиної екосистеми; 3) відповідальності як здоров'я та добробуту нинішнього та майбутнього покоління, оточуючого середовища; 4) справедливості відносно оточуючого середовища та рівних можливостей кожної людини	1) агрокалібри методи боротьби із шкідливими і тваринами; 2) високі органічні добрива (сидерати, мушкет); 3) використання екологічної упаковки (сіно, папір, біо розпадна упаковка тощо); 4) розумне використання середовища; 5) впровадження природних можливостей екосистеми

Рис. 1. Сутність органічного сільського господарства*

Джерело: власна розробка.

Україна входить до двадцятки світових країн-лідерів органічного руху, таких як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Швеція, Швейцарія, Нідерланди [4]. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів (рис. 2).

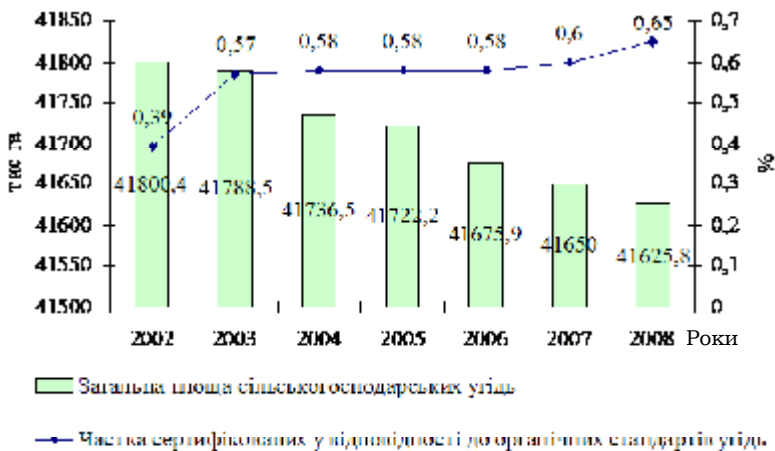

Рис. 2. Динаміка загальної площі сільськогосподарських угідь та частки угідь, сертифікованих до органічних стандартів в Україні, 2002-2008 рр.

Джерело: розраховано і побудовано за даними Федерації органічного руху України [4] та Державного комітету статистики [5]

При загальній тенденції до скорочення площі сільськогосподарських угідь, площа угідь, сертифікованих до органічних стандартів, щорічно зростає – з **164449 га** у **2002 р.** до **269984 га** у **2008 р.** Частка сертифікованих площ серед загального обсягу сільськогосподарських угідь у **2008 р.** України склала майже **0,7%** проти **0,4%** у **2002 р.** При цьому, Україна посідає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічних сільськогосподарських угідь, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Окрім того, в Україні сертифіковано понад **30 тис. га** дикоросів.

Відповідна позитивна динаміка характерна й для кількості господарств, які займаються органічним виробництвом (рис. 3).

Так, з **2002 р.** по **2008 р.** частка господарств, які займаються органічним господарством, у загальній кількості суб'єктів господарювання у сільському господарстві зростає з **0,05%** до **0,2%**. В той же час, кількість останніх мала динаміку до зменшення до **2006 р.** та подальше щорічне зростання. Як наслідок цього, у **2008 р.** загальна кількість суб'єктів господарювання у сільському господарстві склала **98,5%** від значення **2003 р.**

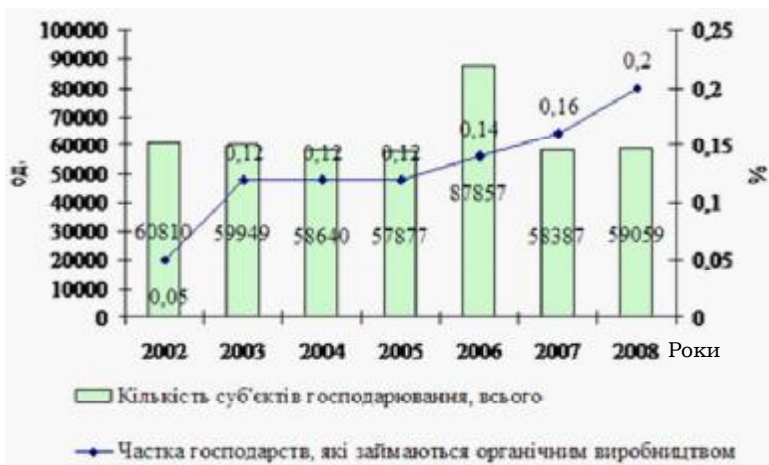

Рис. 3. Динаміка кількості суб'єктів господарювання у сільському господарстві та частки органічних господарств в Україні, 2002 – 2008 рр.*

Джерело: розраховано і побудовано за даними Федерації органічного руху України [4] та Державного комітету статистики [5]

Розвитком органічного руху в Україні серед інших займаються: Федерація органічного руху України, Міжнародна Громадська Асоціація учасників біовиробництва «БІОЛан Україна», Клуб органічного землеробства, Спілка учасників органічного агровиробництва «Натурпродукт» та багато інших організацій [6 – 8]. У 2007 році було створено перший український сертифікаційний орган ТОВ «Органік Стандарт», який проводить сертифікацію органічного виробництва в Україні [3].

Переорієнтація аграрного виробництва на органічну продукцію суттєво вплине не лише на позиціонування України за кордоном, а й на фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, оскільки доходи від виробництва цього виду продукції значно вище, ніж від звичайної. Зокрема, в Європі вони вище на 150%, у США – у 8 – 12 разів [9].

За словами голови правління Федерації органічного руху України Є. Милованова, деякі ціни на органічні продукти є більшими на 0%, деякі – більш ніж у два рази. Все залежить від виду продукту та сезону [4]. Собівартість органічної продукції нижче звичайної на 10 – 30% за рахунок зменшення витрат на

пальне та енергоресурси, відсутність витрат на хімічні добрива для захисту рослин, мінеральні добрива. Однак, врожайність органічних культур дещо нижча, а ведення органічного господарства вимагає більшої уваги, високої кваліфікації [10].

За дослідженням експертів компанії **Appleton Mayer**, сьогодні 60% населення України готові купувати органічну продукцію за умови, що її вартість буде вища за вартість звичайних товарів на 25-40%. Найбільші перспективи існують щодо ринку у овочів та фруктів, які можна вирощувати в Україні [11].

В Україні ціни на сертифіковану за міжнародними стандартами органічну продукцію вище за звичайні як мінімум у 2 рази, найбільший розрив у цінах на зернову та мучну продукцію і продукцію тваринництва, що стає додатковим економічним стимулом для виробників органічної продукції.

Сьогодні органічна продукція реалізується, головним чином, у мережі супермаркетів: **METRO**, «Таврія В», **Delight**, **Natur Boutique**, «Чумацький шлях», «Вест Лайн», «Білла Україна», ТЦ «Магелан».

Водночас, існують об'єктивні інституційно-правові, фінансово-економічні та соціально-психологічні проблеми, які створюють перешкоди для розвитку органічного виробництва та потребують вирішення:

1. Відсутність законодавчої бази, зокрема базового закону щодо органічного сільського господарства та сертифікації органічної продукції.

2. Необхідність створення інституційної інфраструктури, насамперед сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції та відповідної торговельної мережі; потреба в інтеграції в існуючі міжнародні структури для полегшення доступу на зовнішні ринки; брак інформаційно-консультаційного забезпечення та компетентних дорадчих служб.

3. Відсутність державної підтримки на період переходу до органічного агровиробництва; можливі фінансові втрати на технічне переробладнання [1].

Таким чином, для збереження продовольчої безпеки, вирішення екологічних проблем, сталого розвитку сільського господарства, підвищення рівня життя населення України

повинна інтегруватися в екологічно орієнтовані процеси трансформації систем аграрного виробництва.

Висновки. Отже, органічне сільське господарство передбачає агро-виробничу практику, засновану на раціональному використанні природних ресурсів з мінімальним обробітком ґрунту без застосування синтетичних хімікатів та генетично модифікованих організмів, охоплює рослинництво, тваринництво, птахівництво, садівництво тощо.

Світовим ринком виробництво «органіки» надзвичайно затребуване, тоді як в Україні органічне землеробство з'явилося нещодавно, внутрішній ринок відповідної продукції знаходиться на етапі становлення. Тим не менш, Україна має значний потенціал для розвитку цього напрямку – фермери, сільгоспвиробники та переробники вже сьогодні бачать у ньому перспективу для власного бізнесу.

Для системної підтримки та розвитку органічного руху в Україні повинна проводитися скоординована робота щодо інформування споживачів про переваги органічної продукції не лише для власного здоров'я, а й для відновлення екології, оскільки саме формування попиту та пропозиції на органічну продукцію зумовить прийняття відповідної законодавчої бази та програм впровадження і розвитку екологічно чистого виробництва в Україні.

Література:

1. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє / Вовк В. : доп. «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу». — Львів, 2004. — С. 3—7.
2. Про органічне виробництво : проект Закону України (реєстраційний № 3446 від 05.04.2007 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
3. <http://www.organicstandard.com.ua>.
4. <http://www.organic.com.ua>.
5. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. <http://cluboz.net>.
7. <http://biolan.org.ua>.
8. <http://naturproduct.km.ua>.
9. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія / Сіренко Н.М. — Миколаїв, 2010. — 416 с.
10. В Україну пришла мода на органические продукты [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://glavnoe.ua/news/n49255>.
11. Исследование трендов: Готовы ли украинцы покупать экологически чистые товары? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.appletonmayer.com/data/research/2010/0912.